

МОВНИЙ АСПЕКТ УТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

У статті розглянуті основні риси сучасного мовного простору України, особливості політики держави, що стосується питання мови, та вплив мовної ситуації у державі на процеси творення і розповсюдження національної ідеї та рівень консолідації суспільства. Наведено основні зміни, що мають відбутися в українському мовному просторі задля забезпечення єдності держави.

Ключові слова: мовна ситуація, політика мови, буття, свідомість.

Вауліна Ф.В.

ЯЗЫКОВОЙ АСПЕКТ СОЗДАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ

В статье рассмотрены основные черты современного языкового пространства Украины, особенности государственной политики, касающейся языкового вопроса, и влияние языковой ситуации в государстве на процессы создания и распространения национальной идеи и уровень консолидации общества. Описаны основные изменения, которые должны произойти в украинском языковом пространстве для обеспечения единства государства.

Ключевые слова: языковая ситуация, политика языка, бытие, сознание.

Vaulina F.

LANGUAGE ASPECT OF CREATION OF NATIONAL IDEA

In the article the basic lines of modern language space of Ukraine, feature of the state policy concerning an language question, and influence of a language situation in the state on processes of creation and distribution of national idea and level of society consolidation are considered. Are described main changes which should occur in the Ukrainian language space for maintenance of unity of the state.

Key words: the language situation, a policy of language, life, consciousness.

Відмінності між Заходом і Сходом України та віддаленість між ними, що існує на думку багатьох дослідників, роблять пошук національної ідеї, як об'єднуючого фактора, здатного консолідувати українське суспільство нагальним питанням. На таку ж увагу заслуговують і умови розповсюдження національної ідеї, оскільки саме вони будуть головним чинником, який сприятиме (або не сприятиме) її засвоєнню, підготує необхідний ґрунт.

Такий ґрунт має забезпечити відповідна мовна ситуація в країні. „Мова – це найважливіший, найбагатший, найміцніший засіб зв'язку в одне велике історичне ціле минулих, сучасних і майбутніх поколінь народу; це яскрава ознака життєдіяльності нації і її держави, вона згуртовує і консолідує певні корінні етнічні групи в єдину націю” [1, с 110] саме тому, ставлячи за мету об'єднання України слід особливу увагу приділяти мовному аспекту.

Проблеми мовної ситуації в Україні, які стосуються феномену національної ідеї або ідентичності українців розкривають у своїх роботах О. Забужко („Філософія української ідеї...”), Л. Нагорна („Регіональна ідентичність: український контекст”), у збірці „Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом” (за редакцією М.С. Кармазінова, М.І. Обушного)та ін.

„Функціональний аспект мови цікавить наше суспільство чи не найбільше, оскільки з ним пов'язані, передусім, задоволення мовних та комунікативних потреб громадян, а

також певні політичні орієнтири, оцінки нашого минулого і теперішнього, погляд на майбутнє” [1, с. 55] тому мета статті полягає в окресленні основних змін, що потрібно провести у сучасному українському суспільстві стосовно мови та мовної політики.

Важливість мови та слів, що використовуються для позначення тих чи інших предметів підкреслював ще Фрідріх фон Гайек у своїй роботі „Пагубна самовпевненість” він приділяє цій проблемі цілий розділ з назвою „Наша отруєна мова”. Він говорить про те, що „мова дозволяє нам не лише позначити як самостійні явища об’єкти, надані нам у відчуттях, а й класифікувати відмінні риси, виходячи з того, чого ми очікуємо від цих об’єктів і як ми можемо з ними взаємодіяти” [2, с. 184].

„Оскільки мова є провідником і супутником мислення, вона несе в собі та розповсюджує навколо усталену, глибоко ешелонну систему цінностей у вигляді ієрархії понять. Вони формують численні семантико-лексичні мережі, за допомогою яких не тільки передаються, а й акумулюються у свідомості певні думки та поняття” [1, с. 109]. З цього виходить, що слова, які ми використовуємо у нашому повсякденному житті мають певний вплив на нашу свідомість, формують наше ставлення до оточуючого нас світу.

Усвідомивши цей фактор впливу на свідомість людини за допомогою слів, відоме марксистське висловлювання „буття зумовлює свідомість” можна використовувати у значенні, протилежному звичному для марксистів. Взаємодія між буттям та свідомістю має вигляд замкненого кола, яке можна проілюструвати за допомогою впливу слів на людину: слова, що використовуються у повсякденному житті (бутті людини) формують її погляд на оточуючий світ, саму себе і своє місце у цьому світі (свідомість людини), який, в свою чергу, змінює реальність, що оточує людину (вступає в дію відомий закон: ситуація є реальною, якщо людина усвідомлює її як таку, що є реальною). Саме тому використання певних слів може розколоти або консолідувати країну, тобто у повсякденному вжитку слід уникати таких слів та висловлювань як „розкол”, „розбрат”, „дві України”. З іншого боку, як не дивно, слід уникати і слів, що підкреслюють необхідність об’єднання країни, оскільки вони формуватимуть у свідомості громадян образ розколу, від якого слід рятувати країну, а, отже, поглиблюватимуть його.

Це означає, що в сучасному українському суспільстві слід проводити відповідну політику мови. Саме поєднання „політика мови” є досить незвичним для українського вуха, оскільки для теренів України характерним є використання терміну „мовна політика”. На думку Л. Нагорної, „політика мови (politics of language) у західному розумінні має істотну смислову відмінність від утилітарної мовної політики (language policy). Першим терміном позначається увесь спектр онтологічних способів взаємодії мови й політики — від політичного потенціалу, іманентно присутнього у мові, до технічних деталей мовного планування й менеджменту” [3, с. 342]. Тобто „поняття „політика мови” охоплює весь спектр політико-мовних відносин — від мовного планування до оптимізації майже безмежної сфери комунікацій, від аналізу символічних функцій мови до моделювання політичних дискурсів” [3, с. 343].

Мовна політика в Україні стосується в основному питання двомовності, яка, до речі, є одним із факторів, якого слід уникати задля об’єднання країни „...мовна, біполярність є постійним джерелом напруження в українському суспільстві. Але, якщо дійти до суті, дві майже рівновеликі частини соціуму розмежовані не за ознаками мови; вигляду „мовного розколу” набирають полярні соціокультурні і зовнішньополітичні орієнтації. Тому спрощені підходи до розв’язання мовних проблем, як правило, дають зворотний ефект. І ті, хто бачить шлях до подолання „мовного розколу” в жорсткій адміністративно-директивній українізації, і їхні опоненти, що настійливо вимагають визнати російську мову другою державною, об’єктивно сприяють дальшій поляризації соціуму” [3, с.345]. Саме тому для консолідації суспільства та протидії розколу „у міжнаціональному, міжетнічному спілкуванні важливо досягти стриманості, толерантності та взаємної поваги до мови, культури, традицій, звичаїв, релігії, національних реліквій, представників усіх національностей, які проживають в Україні [1, с. 166].

Політика мови має стосуватись і слів, що будуть використовуватись у суспільстві, причому не тільки слідкувати за тим, щоб певні слова не використовувались взагалі, а й вводити нові, надавати нового значення словам, що вже використовуються. Особливо це стосується слів, що характеризують феномен національного, оскільки Україна проходить період становлення у якості незалежної держави після майже 70-літнього існування у складі СРСР, в якому слова національний та націоналістичний мали в основному негативне забарвлення.

У марксистській філософії поняттю національного приділялося замало уваги, оскільки основна увага приділяється класам та майновим відмінностям між людьми. Поняття ж національного було „списане” до складу понять, якими апелює „буржуазна ідеологія”. На підтвердження цього можна навести декілька радянських визначень націоналізму різних років:

Велика радянська енциклопедія (3-є видання) зазначає, що „націоналізм це буржуазна і мілко буржуазна ідеологія і політика, а також психологія у національному питанні. Націоналізм визначає націю як найвищу поза історичну й надкласову форму суспільної єдності ... При цьому за загальнонаціональні інтереси видаються прагнення класу або соціальної групи, що виступають у даних конкретно-історичних умовах носієм і провідником націоналістичної ідеології і політики буржуазії або мілкої буржуазії”.

Філософський словник (1987 р.) визначає націоналізм як „один із принципів буржуазної політики, що знаходить вияв у проповідуванні національної відокремленості і винятковості, недовірі до інших націй і міжнародної ворожнечі”.

О. Забужко у своїй роботі „Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період» наводить цікавий факт: „... ні філософія, ні соціологія, ні навіть соціальна психологія марксизму так і не виробили скільки-небудь надійного категоріального апарату для схоплення феномену національного, котрий таким робом опинився, висловлюючись афоризмом П. В'яземського, у становищі домовика: всі в нього вірять, але ніхто не знає, як наткнути на нього палець”[4, с. 8].

Це призводить до того, що, слово „націоналізм” починає вживатися для позначення всіх самостійних проявів національного. Націоналізм (буржуазний націоналізм) набув майже лайливого значення, з цим поняттям пов'язувалися негативні явища. З „клеймом” націоналіста був усунений перший секретар компартії України Шелест, націоналістами називали всіх, хто якимось чином відстоював національні права у СРСР. Українське десидентство сприймалося радянською владою і було засуджене значною мірою саме за те, що було яскравим представником „буржуазного націоналізму”.

З точки зору національної ідеї українські дисиденти заслуговують на чималу увагу, оскільки, як зазначає О. Забужко, „перші ж об'яви деструкції тоталітарного світогляду – у кінці 50-х – на початку 60-х років – потягли за собою реанімацію української філософської думки власне зі сторони „української ідеї”: „Україна як проблема”...була без перебільшення „ідейним нервом” покоління „шістдесятників” [4, с. 140].

Повертаючись до проблеми визначення націоналізму, слід додати, що в СРСР „відбулося те, що передбачав Дж. Орвел у трактаті „Про новомову”, говорячи про виникнення слів, „призначених не на те, щоб відбивати, а на те, щоб убивати значення. Значення цих слів...розширялося так, аби схопити цілу множину понять...” ...розпухлий до безсенсовості „націоналізм” – цей термін-монстр, що, мов біблійні худі корови, пожер ситих – „національну ідею”, „національне почуття” тощо” [4, с. 9].

Це ставить створення та розповсюдження національної ідеї у майже безвихідне становище, оскільки для досить великої частини населення національна ідея продовжує асоціюватися зі словом „націоналізм”, яке ще досі має неприємний присмак, що залишився у спадок від радянських часів. Саме це, цей вплив на свідомість населення України, який має слово „націоналізм” та вороже ставлення до всього націоналістичного може призвести до того, що сама національна ідея, лише з тої причини, що вона є „національною” не буде сприйматися, не буде засвоюватися свідомістю.

Отже, з цього випливає, що необхідно надавати нового значення цим словам, вести роз'яснювальну роботу, яка теж не може бути простою, оскільки „важко не лише пояснити або хоча б описати щось нове у вже сталих термінах. Ще важче пересистематизувати те, що мова вже класифікувала притаманним їй чином...” [2, с. 185].

Нові характеристики національного, національної ідеї повинні озвучуватися не тільки політиками, яких суспільство звикло відносити до націоналістично налаштованих. Це, звісно, не означає, що представники комуністичних або соціалістичних партій повинні вихвалити націоналізм, але нове бачення цих понять повинне звучати з вуст політиків, яких зазвичай відносять до представників інтересів Сходу або політиків, що не мають яскравої „регіональної приналежності”.

Пошук національної ідеї в Україні є важким завданням, оскільки досить непросто знайти спільне у частин країни, які мають різну політичну культуру, історію і навіть віросповідання. Однак, це завдання проголошується нагальним не одним політиком чи державним діячем, усвідомлюється як таке більшістю населення країни. І саме це усвідомлення доводить необхідність проведення в Україні саме „політики мови” замість „мовної політики”, оскільки, якщо люди, що мешкають на території країни розуміють необхідність об'єднання, вони погоджуються з тим, що розкол існує, а це свідчить про те, що „риторика розколу” мала вплив і розкол дійсно розпочався, поки що тільки у свідомості громадян, що означає загрозу реального розколу, оскільки ця свідомість скоро „зумовить буття”. З цього виходить, що нагальним є не питання пошуку консолідуючого фактора (провідну роль якого не слід відкидати), а необхідність припинення афішування такого пошуку та апелювання до відмінностей між частинами України. Необхідно звести до мінімуму всі згадки про різючі відмінності між Заходом та Сходом країни, зосередивши всю увагу на спільних рисах.

Апелювання до довготривалого перебування України у розділеному стані, у складі кількох абсолютно різних за культурою, мовою та конфесійною приналежністю країн, безумовно, мають підстави, однак, справедливими є слова О. Забужко „те, що ХХ ст., проволочивши Україну по кривій, відкинуло її в останній декаді на те ж таки розпуття історичного вибору, на якому вона стояла в перших його декадах, якраз і є логічним наслідком отого „неперетравленого”, неосвоєного й неусвідомленого, не-пережитого-до кінця минулого, минулого, яке не хоче минати” [4, с. 140] Тож необхідно залишити минуло в минулому і зосередитись на теперішньому.

„Нація, як і будь-яка інша спільнота людей не може ні сформуватися, ні існувати, ні діяти без внутрішньо-національного спілкування її членів” [1, с. 108] тому важливо забезпечити безпосереднє спілкування між жителями Сходу і Заходу, впроваджувати практику обміну студентами ВНЗ з різних регіонів країни тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куць О.М. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження (етнополітологічний аспект) / О.М. Куць, В.В. Заблоцткий. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 299 с.
1. 2.Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность / Ф. А. Хайек. – М. : Новости,1992. – 304 с.
2. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. – К.: Факт, 2006. – 154 с.